

Aristoteles Ontolojisinde Töz (Ousia)-Öz (Eidos) İkiliği Problemi

Hüseyin AYDOĞDU*

Makale Geliş / Recieved: 25.07.2020
Makale Kabul / Accepted: 08.12.2020

Öz

Bu çalışmada, Aristoteles ontolojisinde töz-öz ikiliği problemini incelemeyi amaçladık. Aristoteles, felsefeye varlık problemiyle başlar. Onun metafiziğinde varlık Antik Çağ Yunan felsefesinin ruhuna uygun olarak öncelikle bir töz problemidir. Çünkü var olan her şey ya tözdür ya da tözün değişik durumlarıdır. Aristoteles töz problemini töz-öz ikiliği üzerinden tartışır. Genelde tözün karşılığı olarak ousia, özün karşılığı olarak da eidos sözcüklerini kullanır. Ama onun ontolojisinde ousia yalnızca töz, eidos da yalnızca öz anlamlarına gelmez. Aristoteles ousia sözcüğünü töz, varolan, varolma, form, öz ve mahiyet, eidos sözcüğünü de öz, biçim, mahiyet, görünüm, doğa ve tür gibi birçok anlamda kullanmıştır. Yalnız ousia Tanrı hariç yalnız bir töz değil, maddenin form ile karışmasından oluşan bileşik bir tözdür. Aristoteles, töz ile varlığı, yani bireysel somut varlığı ve gerçekliği, öz ile de biçimi ve bir sınıfın tümüne ait ortak özellikleri kasteder. Aristoteles'in ontolojisinde Platon'un aksine tek bir dünya vardır. O da gerçek (fizik) dünyadır. O zaman gerçekten varolanlar "şu" diye gösterilen tek tek şeylerdir ve onlar madde ve formdan meydana gelmişlerdir. Fizik dünyada gerek madde gerekse form tek başına bulunamaz. Bu nedenle Aristoteles'in ontolojisinde töz (form) ile öz (içerik) tamamen birbirinden ayrılmamıştır. Her ikisi de birlikte varolmaktadır; formsuz öz, özsüz de form olmamaktadır. Eğer töz ile öz arasında bir ayrım varsa, bu ontolojiden ve epistemolojiden değil, mantıktan kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Töz, Öz, Madde ve Form, Dört Neden, Ontoloji.

* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.
huseyin.aydogdu@erzurum.edu.tr. ORCID: 0000-0003-3754-1858.

Künye: AYDOĞDU, Hüseyin, (2020). Aristoteles Ontolojisinde Töz (Ousia)-Öz (Eidos) İkiliği Problemi, *Dört Öge*, 18, 33-50. <http://dergipark.gov.tr/dortoge>.

Dualism Problem of Substance (Ousia) and Essence (Eidos) in Aristoteles' Ontology

Abstract

This study is intended to analyze the dualism problem of substance and essence in Aristoteles' ontology. Aristoteles started the philosophy with the existence problem. An existence in his metaphysics is first a substance problem consistent with the spirit of the Ancient Greek philosophy. This is because everything that exists is a substance or a different form of a substance. Aristoteles dealt with the substance problem based on the dualism of substance and essence. He generally used the term ousia for the word substance and, the term eidos for the word essence. However, in his ontology, ousia does not only mean substance and, eidos does not only mean essence. Aristoteles used the word ousia in different meanings such as substance, existing, existence, form, essence and quality and, the word eidos in different meanings such as essence, form, quality, appearance, nature and type. However, except God, ousia is not a plain substance but a combined substance created by the mixture of thing and form. With the word substance, Aristoteles meant an existence, i.e. an individual tangible being and reality and, with the word essence, he meant the common properties of a certain class. Unlike Plato, there is only one world in Aristoteles' ontology. And that is the physical world. Therefore, those that actually exist are individual things called "that" and, they consist of things and forms. In the physical world, neither thing nor form exists alone. Therefore, in Aristoteles ontology, substance (form) and essence (content) are not completely separated from each other. Both exists together, there is no essence without a form and, there is no form without an essence. If there is a separation between substance and essence, this is not because of ontology or epistemology, but because of logic.

Keywords: Aristoteles, Substance, Essence, Thing and Form, Four Reasons, Ontology.

I. Giriş ya da İlk Neden Üzerine Sorgulama

Aristoteles, *Metafizik* adlı eserine “bütün insanlar, doğal olarak bilmek isterler” sözüyle başlar (Aristoteles, 1996, 980a). Bu ifade, bir yandan insanın diğer canlılar gibi yalnızca yaşamayı, hayatta olmayı istemediği, yaşamın ve varlığın nedenini ve değerini de sorgulamak istediğini, öte yandan da bilgi ile varlık arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu gösteriyor. Evrende bilme eylemi yalnızca insana özgüdür. Çünkü insan hem akı, zihni, düşünme ve konuşma yetenekleri hem de bilme, eylemde bulunma ve yaratma etkinlikleri olan özel bir varlıktır (Aristoteles, 1996, 1025b; 2000b, 412a). Doğada bilgiye ve varlığa dayanarak, yani bilerek eylemde bulunan yalnızca insandır. Ama insan yalnızca duyumla ve deneyle değil, özellikle akıl sayesinde görerek bilmek ister. Bu ise varlığı bilmekten ve tanımaktan geçer. O zaman bilginin esas konusu varlıktır. Gerçekten bilgi ile varlık arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bilgiden söz etmek varlıktan, varlıktan söz etmek de bilgiden söz etmektir. Ama bilgi varlık ile uyumlu olmalıdır. Bunun için varlığın ne olduğunun bilinmesi gerekir. Varlığın doğru bilinmesi ise Aristoteles açısından töz (*ousia, substance*)-öz (*eidos, essence*) ikiliğinin ne olduğunun bilinmesinden geçer. Çünkü varlık demek töz, töz demek de varlık demektir. Bu yüzden varlık proble-

mini töz probleminden ayrı düşünemeyiz. Geçmişten günümüze düşünce tarihinde hep varolan ve hep varolacak olan töz problemidir (Aristoteles, 1996, 1028b 5). Töz problemine bağlı olarak da töz-öz ikiliği problemi ortaya çıkmaktadır. Töz-öz ikiliği problemi doğru çözümlenmediği sürece varlık ile bilginin ne olduğunu ortaya koyabilmek mümkün değildir. Eğer insan doğasına uygun olarak bilmek istiyorsa, bilginin kökenini varlıkta aramalı, bilgiyi varlığın üzerine temellendirmelidir. Bu nedenle gerçekten varolanın ne olduğunun sorgulanması, yani “bir şeyi o şey yapan şey”in (*to ti en einai*) ve şeyin özünün (*ousia*'nın *eidōs*'unun) bilinmesi gerekir. Bu bir anlamda *arkhe* (temel ilke, ilk neden, ana madde, köken ya da başlangıç) problemidir. Zaten bunun farkında olan ilk filozoflar *arkhe* problemi üzerinden ontoloji yapmışlardır. Doğada gerçekte varolanın ne olduğunu şeylerden hareketle sorgulamışlardır. Aristoteles, töz-öz ikiliği problemini “Gerçekten varolan nedir?” sorusu ekseninde tartışır. Bu doğrultuda o, öncelikle bu soruya kendisinden önce verilen cevapları değerlendirerek kendi cevabını verir. Aristoteles, “Gerçekten varolan nedir?” sorusuna verilen cevapları *Metafizik*'in I. Kitap'ında (A) iki kısma ayırır. Birincisi doğa filozoflarının, ikincisi ise Platon'un cevabıdır.

Doğa filozofları, ilk neden olarak ya tinsel bir şeyi ya madde cinsinden bir şeyi ya da birden çok maddeyi *arkhe* olarak ortaya koymuşlardır. Her şeyi topraktan, sudan, havadan, ateşten, sayıdan, Bir'den veya bir kısmının ya da hepsinin birleşimiyle açıklamışlardır. Ama Aristoteles'e göre doğa filozofları bunu başaramamışlardır. Çünkü onlar *arkhe* ile maddenin neyden oluştuğunu bulmaya çalıştılar, ama maddenin nasıl varolduğunu ya da neden varlığa geldiğini, maddenin amacını, maddenin değişimini ve birden çokluğa geçişi sorgulamadılar. Yalnızca hakikati tözle, tözü de maddesel bir içerikten hareketle açıklamakla yetindiler. Oysa töz salt maddesel bir şey değildir. Töz formel bir dayanaktır. Yalnızca maddi bir nedenle hem varlık hem de değişme, oluş ve yok oluş açıklanamaz. Varolanlar ve değişme olgusu maddi neden, formel neden, fail neden ve ereksel neden ile oluşan bir birlik ve bütünlük içerisinde açıklanmalıdır (Aristoteles, 1996, 983a 25-983b; 2005, 93b 11). Aristoteles'te varlık, bu dört nedenden birinin ya da hepsinin bileşiminden meydana gelen ve “şu” diye gösterebildiğimiz belli bir doğaya sahip olan şey değildir. Aksine varlık, onu oluşturan ve tüm kategorilerin (töz, nicelik, nitelik, bağıntı, yer, zaman, durum, iyelik, etki ve edilgi) kendisine yüklediği, yani şeyi o şey yapan şeydir. Bu ise tözdür. Töz varlığın ilk kategorisidir. On kategori içerisinde değişmez, ezeli ve ebedi olan yalnızca tözdür. Bu açıdan varlığın incelenmesi, öncelikle tözün incelenmesidir; çünkü “hem tanım, hem bilgi, hem de zaman bakımından ilk olan, Tözdür.” (Aristoteles, 1996, 1028a30).

Platon ise doğa filozoflarının varlık ve nedensellik anlayışına karşıt olarak, tözün maddesel bir şey değil, tinsel (manevi) bir şey, yani kavram cinsinden varlıklar olduğunu ileri sürer. Platon, ünlü “Mağara Benzetmesi”nde âlemi, idealar

âlemi ve fenomenler âlemi (fizik dünya/görünümler dünyası/gölgeler dünyası) diye iki kısma ayırır. İdealar âlemi asla değişmeyen, sürekli aynen kalan ve fenomenler âleminde var olan tüm varlıkların gerçeklerinin olduğu âlemdir. Fenomenler âlemi ise içinde yaşadığımız, sürekli oluş ve yok oluşa tabi olan âlemdir. Fenomenal âlem, İdeaların gölgesidir, İdealardan “pay alma” veya İdeaların “taklit edilmesi” suretiyle var olmuştur (Platon 1988, 514a-519a; Aristoteles, 1996, 987b 5-10). Platon’da tek töz İdealardır. İdealar, şeylerin tözleridir, hem varlığın hem de oluşun nedenleridir. Nesnelere bize bağlı olmayan, değişmeyen özleridir (Platon, 2015, 100d; 1993, 386a). İdealar, aynı zamanda kalıcı, sürekli ve evrenselidir. Hakiki anlamda gerçek neden İdealar olup, onlara yalnızca akıl ile ulaşılabilir (Platon, 2015, 65c, 100b). İdealar başıboş ve düzensiz değildirler. İdealar arasında hiyerarşik bir düzen vardır. İdealar âleminin en tepe noktasında iyi ideası vardır. Ondan sonra da diğer idealar gelmektedir. Nesnelere gerçekliğini, zihne de “bilme gücünü veren iyi ideasıdır.” (Platon, 1988, 508e). İdealar ayrıca tümelin bilgisidir. Tümelin bilgisi ise hakikatin bilgisidir. Çünkü fenomenler âleminde tikel şeyler sürekli değişmektedir. Değişen bir şeyin bilgisi gerçek bilgi olamaz. Hakikat değişmeyen bir şeyin bilgisi olmalıdır. Değişmeyen şeyin bilgisi de İdeaların bilgisidir. Şeyler ise İdeaların kopyalarıdır ve onlardan pay aldıkları için vardırlar. Varlığın ve hakikatin bilgisi yalnızca İdealardır. Platon’un varlık ve bilgi ile iç içe geçmiş olduğu bu ontik-epistemik kuramını değerlendiren Aristoteles, tam bu noktada “İdealar varlığın tözü ise nasıl oluyor da onlar varlıktan ayrı olarak bulunabiliyorlar?” ya da “İdealar, şeylerin tözleri olarak, nasıl onlardan ayrı kalabiliyor?” sorusunu sorar (Aristoteles, 1996, 991b; Coples-ton, 1997, s. 33). Aristoteles’e göre töz, formdan ayrı olamaz. Çünkü hiçbir şey kendi kendisinin nedeni değildir. Maddenin başka bir şeye dönüşmesi maddeden kaynaklanmaz. Hareketin, oluşun mutlaka bir desteğe ihtiyacı vardır. Bu yüzden gerçekten töz olarak var olan ne ideadır ne maddedir ne harekettir ne de tümeldir; aksine bunların hepsidir, bireyin, tikelin kendisidir:

“Çünkü hangisi olursa olsun, tümel bir ögenin töz olması imkânsız görünmektedir. Birinci olarak, bir bireyin tözü, ona has olan ve bir başkasına ait olmayan tözdür. Oysa tümel, bunun tersine ortak olan şeydir; çünkü doğal olarak birden fazla ait olan şeye, tümel denir. ... Sonra töz, bir öznenin yüklemi olmayan şey anlamına gelir. Oysa tümel, her zaman bir öznenin yüklemidir. ... Bu düşünceler, varlıklarda tümeller olarak var olan hiçbir şeyin töz olmadığını göstermektedir. Ortak yüklemelerden hiçbirinin bireysel bir varlık anlamına gelmeyip sadece şeyin bir niteliği anlamına gelmesi de bunun diğer bir kanıtıdır” (Aristoteles, 1996, 1038b 10-1039a).

Böylece Aristoteles, Platon’un idealar âlemi ve fenomenler âlemi diye ikili varlık kuramını, öz ile görünüşü yani varlık ile oluşu birbirinden koparıp ayırdığı için, özü tözün (şeyin) içine alarak birleştirir. Gerçek varlık, fenomenlerin içinde gelişen “öz”dür. Platon’un iddia ettiği gibi başka bir gerçeklik alanı, yani idealar

âlemi yoktur. Tek bir gerçeklik alanı vardır. O da “şu” diye gösterdiğimiz tikel varlıkların toplamı olan fizik dünyanın kendisidir. O zaman İdealar ayrı bir gerçeklik değil, tek tek şeylerin özüdür. Her varlığın yalnızca kendisine ait olan içindeki bir öz, o varlığı teleolojik ve organik bir gelişme süreci içinde biçimlendirir. Özün arkasında ikinci ve daha yüksek bir gerçeklik ya da ontolojik bir dayanak yoktur. Varlığın özü onun esas dayanağıdır. Burada Aristoteles’e göre Platon’un yanılması ideaları mantıklı şeylerden ayrı olarak düşünmesidir. Oysa Platon, “sadece Sokrates’in yarattığı bilimin nesnesi olabilecek bir maddeyi hayal etmek istedi.” (Bréhier, 2014, s. 171). Bu da onu fenomenal dünyadan, gerçeklikten kopardı; varlığı ve dünyayı idealar âlemine indirgedi.

II. Varlığın İç İç Geçmiş Kurucu İlkesi: Töz ve Öz İkiliği

II. 1. Metafizik ile Fizik Arasındaki Ontik Ayrım: Töz

Aristoteles, metafizik ile fizik arasındaki ayrımı töz (*ousia*) üzerinden yapar. *Ousia* sözcüğü öncelikle töz anlamına gelir ve varolmak için bir dayanağa ihtiyacı olmayan şeydir. *Ousia* dışında hiçbir şey kendi başına varolamaz, her şey varolmak için ona yüklenmek zorundadır. Bu nedenle Aristoteles, *ousia* sözcüğünü başta töz olmak üzere varolma, varolan, form, öz, mahiyet ve özne gibi birçok anlamda kullanmıştır (Aristoteles, 1996, 983a 25, 1028b 35; 2000a, s. 19). Bu tanımsal ifadelerden her biri tözü ya destekleyici ya da açıklayıcı deyimlerdir. Aristoteles, şeyi tözden hareketle tanımlar. Ona göre bir şeyin en gerçek anlamda tözünü oluşturan şey, onun ilk şeyidir. Bu açıdan bir şeyi bilmek tözü, tözü bilmek de varlığı bilmektir. Aristoteles’te töz, öznenin doğasının ne olduğu, bir başka deyişle varlığın doğasının ne olduğu sorusuyla bağlantılı olarak gündeme gelir. Bunun için “bir şeyin ne olduğu”nu sormak, o şeyin kendine özgü bireysel var oluşunun ne olduğunu, yani şeyin tözünün ne olduğunu sormaktır. Bundan dolayı *ousia*, “bir şey”in ne olduğu ve bir şeyi o şey yapan, bir şeyin esas yapısı demektir.” (Kuçuradi, 2009, s. 152). Bu tanıma göre *ousia* her varlığın tözü, formu ya da şeklidir. Aristoteles, *ousia*’nın doğada dört farklı bulunuşu olduğu görüşünden hareketle dört temel anlamının olduğunu belirtir. Birincisi varlığın, toprak, su, hava, ateş ve bunlar gibi yalın cisimlere ve bunlardan meydana gelen canlılara, metafiziğin varlıklarına ve bunların parçacıklarına karşılık gelen şeydir. Bunlar *hypokeimenon* (altında yatan şey), yani töz olup, aynı zamanda başka şeylerin *hypokeimenon*’udurlar. Çünkü öznedede değil, kendinde varolandır. Kendinde varolan tözdür. Tözler başka şeylere temel olduğundan yüklem olamazlar. İkincisi hiçbir *hypokeimenon*’a yüklenemeyen şeylerde bulunan, onların varolma nedenini meydana getiren öz veya form, yani *eidos*’tur. Üçüncüsü şeylerde öge olarak bulunup, onları belirleyen ve belirli bir şeye işaret eden şeydir. Yani aktüel olmayan yalnızca kuvve olarak bulunan maddedir veya şeyleri oluşturan öğelerdir. Şeylerde bütün parça ilişkisi vardır. Nasıl bütünü

meydana getiren parçalardan biri ortadan kalktığında bütün de ortadan kalkıyorsa, şeyleri oluşturan öğelerden biri ortadan kalktığında şey de ortadan kalkar. Örneğin düzlemin ortadan kalkmasıyla cismin ya da çizginin ortadan kalkmasıyla düzlemin ortadan kalkması gibi. Burada Aristoteles, *ousia*'yı özellikle matematiğin konusu olan varlıkların *eidos*'u (özü) anlamında kullanır. Dördüncüsü ise bir şeyi o şey yapan şeydir. Yani değişen durumlar ve niteliklere karşı kalıcı olan; bir başka şeyle ya da bir başka şeyde değil, kendi kendisiyle, kendi kendisinde varolandır. *Ousia* bu dört anlamdan ilkinde başka bir şeye yüklenilemeyecek olan en son *hypokeimenon*, yani en son dayanak, diğer üçünde ise belirli bir şeye ayrılabilir ve bir şeyin biçimi/özü (*eidos*) olan anlamlarındadır. Böylece *ousia* birinci anlamda *hypokeimenon*, diğer üç anlamda ise hep bir şeyin *ousia*'sı anlamındadır (Aristoteles, 1996, 1017b 5-25, 1028b 35; Kuçuradi, 2009, s. 154-155; Lalande, 2006, s. 1048-1052).

Aristoteles'in felsefesinde töz problemi varlık, varlık problemi de metafizik problemidir. Onun sisteminde hem töz hem de varlık problemleriyle doğrudan doğruya ilgilenen bilim metafiziktir. Aristoteles'te metafizik her şeyden önce temel bilimdir. Bilim metafizik sayesinde mümkündür; çünkü bireylerin, nesnelerin gerçekliği ancak metafizik sayesinde açıklanabilmektedir (Bréhier, 2014, s. 171). Aristoteles'te metafizik, varlığı ele alır, varlık olmak bakımından varlığı ve ona özü gereği ait olan ana nitelikleri inceler. Ama Aristoteles, kendisinden yaklaşık yirmi bir asır sonra kullanılacak olan ontoloji kavramını bilfiil kullanmaz. Buna rağmen onun felsefesinde bir ontoloji vardır ve ontoloji metafiziğin içerisinde yer almaktadır. Bundan dolayı onda metafizik ile ontoloji birbirinden bağımsız değildir. Çünkü o, metafiziğinde şeyleri varlık üzerinden sorgular. Metafizik ontoloji üzerinden gelişir ve köksalar. Metafiziğin konusu varlık olmak bakımından varlık olduğuna göre ele aldığı ilk ilkelerin zorunlu olması gerekir. Bu zorunlu ilk ilke tözdür. Töz bir varlık problemi olduğundan metafiziğin ele alacağı konuların başında töz problemi gelmelidir. Metafizik öncelikle töz kategorisi ile ilgilenmelidir, töz problemini ele almalıdır (Aristoteles, 1996, 1003a 20-30). Çünkü tüm şeyler ya tözdürlere ya da tözlerin değişik halleridir. Zaten Aristoteles'in "ilk felsefe" (prôtê philosophia) dediği metafiziğin konusu diğer bütün konuları kapsayan ve en yüce konu olan tözdür. İlk felsefe, her şeyin ilk nedenlerini, ilkelerini, zaman ve mekândan bağımsız kendiliğinde şeyi ve mutlak ve zorunlu varlığı araştırır. Aristoteles'in sisteminde metafiziğin fizikten önce gelmesinin nedeni ise hem bir şeyin bilgisine sahip olma hem de bilgiyi sağlam ve doğru temele kurma ihtiyacıdır. Bir şeyin bilgisine sahip olmak ile onun nedenlerinin ve ilkelerinin bilgisine sahip olmak aynı şeydir. Aristoteles'e göre Platon'un metafizik anlayışının aksine önce "şu" diye gösterilebilen tek tek şeyler bilinmeli, ondan sonra da tümele ulaşılmalıdır. Tümenin bilgisine ancak tek tek şeyler bilinmekle ulaşılabilir (Aristoteles, 2005, 81a). Bu durumda yapılması gereken şey, felsefi sorgulamayı derinleştirmek ve her şeyin ilk neden-

lerini, ilkelerini sorgulayan metafizik ile varlıkların örtüsünü kaldırıp, onların ne olduğunu görmeyi sağlamaktır.

Aristoteles'in ontolojisiinde varolmak, belli bir türden töz olmaktadır. Onun felsefesinde töz bazen ontolojik, bazen epistemolojik, bazen de mantıki bir ilkedir. Aristoteles'te genel olarak töz, şeyi şey yapan şey olarak her şeyin temelinde bulunan, başka her şeyin kendilerine yüklenebildiği veya kendilerinde mevcut olan nesnelere dir. Bir başka deyişle töz "bir yandan en son dayanak, başka hiçbir şeyin yüklemi haline getirilemeyendir, ... öte yandan özü bakımından ele alınan birey olarak, (maddeden) ayrılabilen şeydir, yani her varlığın şekli veya formudur." (Aristoteles, 1996, 1017b 20-25). Buna göre töz, özü ile kaim olan, var olmak için başka bir şeye ihtiyaç duymayan, bir olan ve varolan her şeyin ontik ve mantıksal koşuludur. Aristoteles töz birdir derken kast etmiş olduğu tözün niceliksel olarak bir olması değildir, aksine tözün bütünlüğüne ve sürekliliğine vurgu yapmak için kullandığı bir deyimdir. Bu açıdan onda bir, "sürekli, bölünmez ya da 'anlamı aynı, tanımı bir olan nesnelere"dir. Bir başka şeyle bir, düşünce bakımından bölünemez, bağımsız, doğası gereği belli ve özel bir şey olan şeydir (Aristoteles, 1997, 185b 5; 1996, 1052a 30, 1052b 15). Aristoteles'e göre töz sonsuz sayıda olup, her şeyin bir tözü vardır. Her varlık, taşıyıcı olarak bir töze yüklenir. Fakat töz yalnızca madde türünden bir şey değildir. Madde, töz değildir ve tek başına töz olamaz. Töz, "maddeden ziyade, form ve madde ile formdan meydana gelen bileşik varlık"tır (Aristoteles, 1996, 1029a 25-30).

Aristoteles'in ontolojisiinde tözün incelenmesi varlığın incelenmesi olduğundan, çözümlenmesi gereken öncelikli problemlerin başında töz problemi gelir. Çünkü "Töz nedir?" sorusu aslında "Varlık nedir?" sorusunun bir başka ifadesidir. İkisinden birine verilecek cevap, töz ya da varlığın ne olduğuna verilen cevaptır. Bu nedenle "Varlık'ın ne olduğu sorunu, aslında tözün ne olduğu sorunudur." (Aristoteles, 1996, 1028b). Zaten Varlığın üç anlamdan biri bir şeyin olduğu şey veya tözdür. Diğerleri ise bir nitelik veya nicelik ile bu tür yüklemelerden biridir. Varlık birçok anlamda kullanılmasına rağmen, gerçek anlamda "bir şeyi o şey yapan şey"dir. Bu da aslında töz olup, onun tanımından başka bir şey değildir. Her varlık, kendi tözünden farklı değildir. Çünkü her varlık, mahiyeti ile aynı şeydir; her varlığın tözü onun mahiyetidir. Bundan dolayı töz, her bakımdan ve her anlamda ilk olandır ve varlığa asıl anlamını veren şeydir. Örneğin "insanın mahiyet," ile "beyaz insanın mahiyeti" aynı şey olduğundan "bir insan" ile "beyaz bir insan" aynı şeydiler. O hâlde ilk ve kendi kendiliklerinden ötürü var olan varlıklarda, her varlığın mahiyeti ile kendisi bir ve aynı şeydir (Aristoteles, 1996, 1017a-1017b, 1028a 10, 1031a 15, 1032a 5). Aristoteles'in ontolojisiinde tözler sonsuz sayıda olmasına karşın, karışık, dağınık veya düzensiz değildirler. Doğada tözler belli bir düzen ve disiplin içerisinde bulunurlar. Evrenin düzenli ve uyumlu olmasının nedeni de bu-

dur. Aristoteles, tözleri üç şekilde gruplandırır. Birincisi duyusal tözlerdir. Bunlar ezeli-ebedi tözler ve yok oluşa tabi tözler olmak üzere iki kısma ayrılır. Duyusal tözler madde ve formdan oluşmuş olup, fiziğin konusudur ve değişmeye tabidirler, yok olabilirler. İkincisi duyulur tözlerdir. Bunlar maddesizdirler, sonsuzdurlar ve yok olmazlar. Gök cisimleri, matematiğin nesnelere bu türden tözlerdir. Bunlar metafiziğin ve matematiğin konusunu oluştururlar. Bu tür tözler madde ile bir olunca, örneğin tahtaya bir üçgen çizilince özel bir durumu gösterir. Üçüncüsü ise duyulur-olmayan, sonsuz ve hareketsiz olan tözdür. Bu türden töz yalnızca Tanrı'dır. Tanrı maddesi olmayan ya da maddeyle hiçbir şekilde karışık olmayan saf Formdur (Aristoteles, 1996, 1069a 30-1069b).

Aristoteles, tözleri birinci dereceden tözler ve ikinci derecede tözler olmak üzere iki kısma ayırır. Asıl tözler birinci dereceden tözlerdir. Çünkü onlar tanım, bilgi ve zaman bakımından ilk olanlardır (Aristoteles, 1996, 1028a 30). Birinci dereceden tözler tikeller olup, kendileri hakkında bir şeylerin söylendiği ve yüklem konusu olan varlıklardır. Birinci dereceden tözler bir hayatın taşıyıcısı olan bireysel şeyler olup, birtakım ilineklere sahiptirler. İlinekler, nitelik, nicelik, ilişki, etkinlik ve edilginlik benzeri özelliklerden meydana gelirler. İkinci dereceden tözler ise bireysel tözleri sınıflayan türler ve cinslerdir. İkinci dereceden tözler birinci dereceden tözlere daha yakın olmasına rağmen, onlar şeylerin mutlak dayanağı değil, yalnızca ortak özellikleri olan bireylerin tümünü içine alan türler veya birbirine benzeyen ve ortak birçok karakterleri olan cinslerdir. Örneğin "Ahmet, insandır." önermesinde birinci dereceden töz "Ahmet", ikinci dereceden töz ise "insan"dır. Aristoteles, birinci dereceden tözler ve ikinci dereceden tözleri *Kategoriler* adlı eserinde şöyle anlatır:

"İlk başta ve asıl anlamıyla varlık [töz], ne bir taşıyıcı için söylenen ne de bir taşıyıcı içinde olan varlıktır; örneğin belli bir insan ya da belli bir at. Türce ilk varlıklar [birinci dereceden tözler] denenlerle bu türlerin cinsleri içinde bulunanlara ise ikincil varlıklar [ikinci dereceden tözler] denir; sözgelisi belli bir insan tür olarak 'insan'dadır, türünün cinsi ise 'canlı'. O hâlde, bunlara, 'insan' ve 'canlı'ya ikincil varlıklar denir. ... O hâlde ilk varlıklar olmadığına başka bir nesnenin olması olanaksızdır. Nitekim bütün öteki nesnelere ya taşıyıcı olarak onlar için söylenir onların içindedir: Sonuç olarak, ilk varlıklar olmadığına başka nesnenin olması olanaksızdır.

İkinci varlıklar içinde tür, cinsten daha çok varlık olur; çünkü ilk varlığa daha yakın. İlk varlığın ne olduğu açıklanacak olsa, cins yerine tür verilirse daha bilinir ve yaklaşık bir açıklama verilmiş olacaktır; sözgelisi belli bir insan 'hayvan' yerine 'insan' verilerek daha bilinir olarak açıklanabilir." (Aristoteles, 2016, 2a 10-2b 10).

Aristoteles'in ontolojisinde asıl önemli olan birinci dereceden tözlerdir. Bunların beş özelliği vardır. Birinci dereceden tözler birinci olarak, özne, yüklem

ve bir bağdan oluşan basit bir önermede her zaman özne konumundadırlar. Onlar her şeyin temelinde bulunan, başka her şeyin ya kendilerine yüklenebildiği ya da kendilerinde mevcut olduğu nesnelere. Bundan dolayı töz, her şeyin mantıksal koşuludur, ilk ilkedir ve bir şeyin doğasıdır. O olmasa hiçbir şey olamaz (Aristoteles, 1996, 1013a 20, 1015a 10). İkinci olarak, “şu insan”, “şu masa”, “şu at” örneklerinde olduğu gibi her zaman bireysel olan bir varlığa karşılık gelirler. Üçüncü olarak, derece kabul etmezler. Yani birinci dereceden tözler için daha az ya da daha çok töz olmalarından söz edilemez (Aristoteles, 2016, 3b 10). Dördüncü olarak, değişmezler, oluş ve değişme boyunca aynı kalırlar. Onlar bir yandan kendi kendisiyle bir ve aynı kalırken, yani kendi kendisiyle özdeş olamaya devam ederken, öte yandan da karşıt nitelikler almasına karşın, değişme süresince bir ve aynı kalırlar. Beşinci olarak da bağımsız bir varoluşa sahiptirler. Onlar yalnızca bağımsız bir varoluşa sahip değildirler, aynı zamanda başka her şeyin varlık koşulu olarak ortaya çıkarlar. Eğer birinci dereceden tözler olmasaydılar, başka bir şeyin var olabilmesi mümkün olmayacaktı (Cevizci, 2014, s. 321-322).

Aristoteles'te tözün iki boyutu vardır. Birincisi tözün neliği, kincisi ise “şu'luğu” ya da “şu şey olmaklığı”dır. Bunlar aynı zamanda birinci dereceden tözü ikinci dereceden tözden ayıran temel niteliklerdir. Tözün neliğinden onun ne olduğu sorulduğunda aklımıza gelen ilk özellikleri olan ortak tanımdır. “Şu”luğu ise yalnızca kendine özgü olan özellikleridir. Aklımıza nelik deyince tözün maddesi, “şu” deyince ise formu gelmelidir. Gerçekten var olan, “şu” diye gösterdiğimiz masa, sandalye, ev, ağaç, otomobil, Ahmet, Ali, Ayşe gibi birinci dereceden tözlerdir, yani bireysel varlıklardır. Çünkü birinci dereceden tözler olmadığında türler de var olamaz (Cevizci, 2014, s. 394). Doğada, gerçeklik alanında en temel varlıklar birinci dereceden tözlerdir. Aristoteles'in ontolojisinde töz basit, yalın bir varlık değildir, aksine madde ve formdan oluşan bileşik bir varlıktır. Aristoteles'te birinci dereceden töz bileşik bir varlıktır, madde (hyle) ve form (eidos) olmak üzere iki boyutu vardır. Madde, bireysel bir tözün kendisinden yapılmış olduğu dayanak, form ise o şeyin sahip olduğu fiziki şekil, yapı, düzenleme veya işlevdir. Aristoteles, formdan, tek tek her bir şeyin özünü, yani birinci dereceden tözü kasteder (Aristoteles, 1996, 1032b). Bu nedenle form, birinci dereceden bir tözün diğer bireysel tözlerle ortak olarak paylaştığı özellikleridir. Örneğin Ahmet'in, Ali'yle, Mehmet'le, Can'la paylaştığı ortak özelliklerdir. Bunlar Ahmet'in tümel yönünü oluşturup, neliğini meydana getirir. Bu ortak özellikler tözün ne olduğu sorulduğunda ilk aklımıza gelen şeylerdir. Örneğin Ahmet'in ne olduğu sorulduğu zaman, onun canlı bir varlık, bir insan, akıllı bir hayvan, düşünen, konuşan, dik duran ve gülen bir varlık gibi onun başka insanlarla paylaştığı ortak özelliklerini sayarız (Cevizci, 2014, s. 399). Bunlar Ahmet'i insan yapan özelliklerdir. Bu yüzden birinci dereceden töz, madde ve formdan meydana gelen bileşik bir varlıktır:

“... Çünkü meydana gelen şey, daima bölünebilir ve onun bir parçasının filanca şey, diğer parçasının filanca diğer şey yani bir parçanın madde, diğer parçasının form olması gerekir. ...

Bu söylediklerimizden form veya töz denen şeyin meydana gelmemiş olduğu, meydana gelen şeyin adını formdan alan, form ve maddenin birleşmesinden meydana gelen bütün olduğu, her meydana gelen şeyin, bir parçasının madde olmasından dolayı madde ve bu madde yanında diğer bir şey, yani form içerdiği açıkça ortaya çıkmaktadır.” (Aristoteles, 1996, 1033b 10-15).

Aristoteles'te madde ve form kavramları ontolojisinde töz-öz ikiliği kadar önemli bir yer tutar. Onun ontolojisinde madde, belirli özellikleri olan bir şey değildir; yani töze, niceliğe, niteliğe ve diğer kategorilerden herhangi birine sahip değildir. Madde kabul edeceği ya da alacağı forma göre anlam kazanır. Maddeye anlam kazandıran formdur. Maddedeki ontolojik eksiklik form ile tamamlanır (Özcan, 2011, s. 51; Kaçar, 2016, s. 105). Madde hangi durum olursa olsun formsuz olamaz. Örneğin “organ dokunun Formudur, ancak organizmanın maddesidir. Çelik, maddenin Formudur, ama kılıcın maddesidir. O hâlde hiçbir maddeye içinde bulunduğu yer, yaptığı işlev, oynadığı rol göz önüne alınmaksızın “O, şudur” diyemeyiz. Madde özü itibariyle belirsiz, ancak Forma göre belli bir belirlilik kazanabilmektedir. Madde özü itibariyle görelidir. Formu göz önüne almaksızın onun hakkında hiçbir şey diyemeyiz.” (Arslan, 2007, s. 148). Aristoteles, madde ve form ayrımını doğada var olan her şeye uygular. Ona göre doğada her şey madde ve formdan meydana gelmiştir. Örneğin bir sanatkâr tarafından yapılmış olan altından bir tabağı ele alalım. Altın tabak madde ve formdan meydana gelen bir nesnedir. Altın tabağın maddesi, tabağı yapan sanatkâr tarafından altına verilmiş olan şekil ise onun formudur. Aynı ayırım sadece insan elinden çıkmış olan varlıklarda değil, doğada her şeyde vardır. Örneğin önceki örnekte tabağın yapıldığı şeyin maddesi olan altını düşünelim. Altının maddesi onun metal yapısıdır, formu ise bu metal yapıyı gümüş, bakır, kalay, çinko ve tunç gibi diğer madenlerden ayıran niteliğidir. Aristoteles'e göre madde ve form yaratılmamış olup, bileşik varlık olarak birinci dereceden tözün ortaya çıkışından önce vardır, ezeli ve ebedidirler. Madde ve form ilişkisi, yalnızca formdan meydana gelen Tanrı hariç doğada her şeyde vardır, hatta harflerden oluşan hecelerde, hecelerden oluşan kelimelerde ve kelimelerden oluşan cümlelerde bile vardır. Bu durumda madde bir şey, form başka bir şey, madde ile formun bileşimi de bir başka şeydir (Aristoteles, 1996, 1034b-1035a 20). Buna göre evrendeki her varlık madde ve formdan meydana gelmiştir. Aristoteles'te madde ve form Platon'da olduğu gibi birbirine karşıt, çelişik veya zıt değildirler. Çünkü birbirine zıt olan şeyler arasında hiçbir ontolojik ilişki yoktur. Maddenin çeşitli olması varlığın çeşitli olmasından dolayıdır. Şeyler maddeden ve formdan meydana gelmesinden dolayı, onları birbirlerinden ayırabiliyoruz. Şeylerin ilk dayanağı ise ilk maddedir.

İlk madde bilkuvve var olmasına karşın, belirsiz, saydam ve tanımsız bir şeydir. Ama kusurlu bir doğaya sahip değildir. İlk maddenin yalnızca var olduğunu bilebiliriz (Aristoteles, 1040b 10-15; Cevizci, 2014, s. 395). Çünkü cisimsel değildir. Bir şeyin tanımını yapmak için onun üç boyutlu bir özellik kazanması gerekir. Varolan her şey, madde ve formun birleşiminden meydana gelmiştir. Örneğin insan madde (beden) ile ruhtan (psykhe) meydana gelen birleşik bir varlıktır.

Aristoteles birden çokluğa geçişi, yani oluş ve değişimi potansiyel (kuvve) ve aktüel (fiil, edimsellik) kavramlarıyla açıklar. Potansiyellik olmaksızın değişmeyi açıklamak mümkün değildir. Potansiyellikten yoksun olan güçten yoksun olan, imkansız olan ise meydana gelmemiş olandır. Meydana gelme gücüne sahip olmayan bir şeyin olduğunu veya olacağını söylemek çelişik bir şeydir. Buna göre “ayakta duran, daima ayakta duracak, oturan varlık da daima oturuyor olacaktır. O eğer oturuyorsa ayağa kalkamayacaktır; çünkü ayağa kalkma gücüne sahip olmayanın ayağa kalkması imkânsızdır.” (Aristoteles, 1996, 1047a: 10-20). Aristoteles, potansiyelliğin ve aktüelliğin ne olduğunu madde ve form ilişkisiyle örneklendirerek açıklar. Madde potansiyelliği, form ise aktüelliği temsil eder. Madde potansiyelliği barındırır. Her maddenin bir forma gelme potansiyeli vardır. Formda da aktüellik vardır. Madde ile formun bir araya gelmesi değişimi başlatır. Aristoteles değişimi, doğal değişim ve doğal olmayan değişim diye iki kısma ayırır. Doğal değişim, maddenin form kazanarak ya da kaybederek uğradığı bir dizi değişimdir; niceliksel ve bir amaca yöneliktir. Doğal değişim ereksel nedene karşılık gelir, büyüme veya küçülme şeklinde kendisini gösterir (Aristoteles, 1996, 1069b 10). Her madde kendinde gerektirdiği oluncaya kadar değişim gösterir. Değişim maddeden bağımsız değildir. Değişen her şeyin maddesi vardır. Yalnız değişen madde değil formdur. Örneğin meşe ağacının meşe palamudundan tomurcuğa, tomurcuktan fidana, fidandan ağaca doğru bir değişim yaşaması gibi. Meşe palamudu ağaç oluncaya kadar değişimini devam ettirir. Bu süreçte meşe ağacı, ceviz ağacı, elma ağacı, çınar ağacı ya da masa olamaz. Doğal değişim yeni bir form kazanmanın mümkün olmayacağı bir duruma ulaşınca kadar devam eder. Aristoteles türler arasındaki ayrımı doğal değişimden hareketle açıklar. Doğada bir niteliğin değişmesi nesneyi bir başka nesneye dönüştürür. Bu nitelik nesne için artık özeldir. Örneğin bir masanın yanması sonunda geriye kalan artık masa değil küldür. Özel nitelikler aynı türde nesnenin olmazsa olmaz niteliklerini, yani özünü oluşturur. Doğal olmayan değişim ise niteliksel, maddenin insan tarafından bir forma sokulmasıdır. Örneğin meşe ağacı örneğimizi hatırlayalım, o doğal değişimi içinde asla bir masa olamayacaktır. Eğer meşe palamudundan bir masa yapılıyorsa, bu dış müdahalenin, yani insanın ona yaptığı müdahale sonucunda oluşan bir değişimdir (Cevizci, 2014, s. 406). Değişimin salt forma ulaşması, varlığın mükemmelleşmesi demektir. Ancak fizik dünyadaki nesnelere bu mükemmeliğe ulaşamaz. Çünkü onlar ve dünya sürekli değişmektedir. Bu saf

forma en yakın olanlar gök cisimlerdir. Onlar maddelerinden dolayı değişmezler, yalnızca düzgün dairesel hareket ederler. İnsanlar bu saf formu sağlayan nous sayesinde dinginliğe ve tamlığa erişirler. Salt form, “hareket etmeyen hareket ettirici”, yani Tanrı’dır. Aristoteles’e göre her maddenin nihai hedefi mükemmellik olmalıdır. Bu, varlığın hareketinin amacıdır. İlk Hareket Ettirici’nin mükemmelliği sayesinde her şey, onun gibi olma ve ona doğru bir hareket isteği duyar. Çünkü her zaman hareketi mümkün kılan odur:

“... Yine o hâlde ilk Gök’ün ezeli-ebedi olması zorunludur. Yine o hâlde onu hareket ettiren bir şey vardır ve aynı zamanda hareket eden ve hareket ettiren ancak bir aracı varlık olacağına göre hareket etmeksizin hareket ettiren ezeli-ebedi, töz ve salt fiil olan bu uç şeyin varlığını kabul etmemiz gerekir.

Şimdi arzunun ve düşüncenin konusu olan şeyler bu şekilde hareket ettirirler: Onlar hareket etmeksizin hareket ettirirler. Bu iki kavram en yüksek derecelerinde göz önüne alındıklarında, özdeşlerdir. Çünkü arzunun konusu görünüşteki iyi, akıllı isteğin konusu gerçek iyidir. ... Çünkü hareket noktası, düşüncedir. Düşünce ise düşünülenle harekete geçer ve iki zıtlar dizisinden biri, öze gereği düşünülendir. ... Bu durumda ereksel neden, aşkın nesnesi olarak hareket ettirir ve bütün diğer şeyler, kendileri hareket ettirildikleri için hareket ederler” (Aristoteles, 1996, 1072a 24-1072b 12).

Yukarıdaki metinde de görüldüğü gibi hareket etmeyen hareket edici, salt form olmak bakımından diğer bütün varlıkların ulaşmak istediği şeydir. Bu ulaşma isteği ise sınırlı olsa da aşk, istek veya arzunun yarattığı çekim gücünden başka bir şey değildir. Her nesne hareketini ve değişimini hareket etmeyen hareket ettiriciye duyduğu istek veya çekim doğrultusunda gerçekleştirir. Bu bir yoncanın merada öylece durması sonucu hayvanın onu yemeye gelmesi gibi bir şeydir. Yalnız Aristoteles’in kastetmiş olduğu İlk Hareket Ettirici ya da Hareket Etmeyen Hareket Ettirici ilahi dinlerin kast etmiş olduğu Tanrı değildir. O varlıkların var olması için nasıl tözlerinin olması gerekiyorsa, o da ereksel nedenin kendisidir. O, aynı zamanda basit ve bilfiil olan ilk töz, mükemmel ve iyi olan en yüksek amaçtır (Aristoteles, 1072a 30). Ancak İlk Hareket Ettirici evrene, nedeni, hareketi, güzeli, uyumu ve düzeni vermesine rağmen, ona hiçbir zaman müdahale etmez. O evrendeki her şey ve durum karşısında hareketsiz kalır, çünkü hareket ederse kendisiyle çelişir ve mükemmellikten çıkar. O, bir defalığına evrene hareketi vermiştir. Tanrı evrene ilk hareketi verdikten sonra ona bir daha müdahale etmemiş olsa bile, o evrene tamamen aşkın değildir. Tanrı, evrene hem aşkındır hem de içkindir. Çünkü Tanrı akli bir varlıktır, onda akıl (nous) ve akılsallık (noeton) bir ve aynı şeydir, özdeştir (Aristoteles, 1996, 1072b 20, 1075a 10-15; Ross, 2002, s. 190). O zaman İlk Hareket Ettirici, zorunlu varlıktır, ezeli-ebeditir, ilk nedendir, ilk hareket ettiricidir, ilk akıldır, varlıktaki güzelin, uyumun ve düzenin sebebidir ve En Yüksek İyi’dir. İnsan iyi olanı yalnızca düşünmek suretiyle ona yakınlaşabilir. İnsan Tanrı’yı

düşünerek onun varlığını kavrayabilir. Çünkü Tanrı zihin olduğu kadar hayattır, hayat da Tanrı'dır. Evrende hayat ve ömür Tanrı'ya aittir, Tanrı onların kendisidir (Aristoteles, 1996, 1072a 30, 1072b-10, 30, 1074a 35).

II. 2. Varlığın hem Kurucu hem de Ayırt Edici İlkesi: Öz

Aristoteles'in ontolojisinde ön plana çıkan ikinci temel kavram öz (*ousia*)'dür. Onun sisteminde öz, tözden bağımsız değildir, aksine onunla iç içe geçmiş ve gelişmiştir. Aristoteles, özü hem içerik hem de töz anlamlarında kullanır. Ona göre öz, *ousia*'nın bir anlamı olan *eidōs*'tur. Aristoteles, bir şeyi o şey yapana ve ilk *ousia*'sına *eidōs* der. Öz için genellikle *eidōs* sözcüğünü kullanmayı tercih eder. Fakat filozofumuz *eidōs* sözcüğünü yalnızca öz anlamında değil, aynı zamanda biçim (form), mahiyet, görünüm, doğa ve tür gibi birçok anlamda da kullanmıştır (Aristoteles, 1996, 1032b; 1997, 193b). Aristoteles'in hem *ousia* sözcüğünü öz anlamında kullanması hem de *ousia* ve *eidōs* sözcüklerini iç içe kullanması onların zamanla birbirlerine karıştırılmasına neden olmuştur. Töz ve öz kavramları, yalnızca Helenistik felsefede değil, hemen hemen her dönem birbirlerine en çok karıştırılan ve birbirleri yerine kullanılan kavram çiftlerindedir. Töz ve özün aynı anlamda kullanılmasının temel nedeni ontoloji ve epistemoloji değil zihindir. Bundan dolayı onları birbirlerinden kesin çizgilerle ayırabilmek zordur. Töz ile öz ontik-epistemik olarak aynı şey değildir. Çünkü genel olarak "töz varlık, bireysel somut varlık" öz ise "bu varlığın özü, mahiyeti, onu ne ise o yapan şeydir." (Çevikbaş, 1998, s. 43). Töz, özün (içeriğin) yapısıdır, ama ondan ayrı bir şey değildir. Töz ile öz ancak birlikte var olur ve anlam kazanır. Bu durumda *ousia* (töz) *hypokeimenon*'dur, *eidōs* (öz) ise bir şeyin neliğidir. Örneğin Sokrates'in kendisi bir *ousia*'dır, *eidōs*'u ise insandır. Bu durumu madde ve form üzerinden şöyle açıklayabiliriz. Ahmet ile Mehmet bireysel bir varlık olarak iki ayrı tözdürler. Onların form bakımından insan olmaları ise aynı ortak özlere sahip olmalarıdır. Bu formu (insan olma) ayıran, bireyselleştiren maddeleri bakımından farklı olmalarıdır. Bu örnekte olduğu gibi madde bireyselleştirici ilke rolünü oynamakta ve adı temsil etmektedir. Bu nedenle adların (töz) tanımı yapılamaz (Kuçuradi, 2009, s. 159; Arslan, 2007, s. 145). Form ise özü ne ise o yapan şeydir. Madde kendi kendisine biçim kazanamadığına göre ona dışarıdan bir şeyin form kazandırması gerekir. Bu, form aracılığıyla gerçekleşir. Maddeye form kazandıran özdür. Doğada her şeyde böyle bir ilişki vardır. Örneğin bir madde olan mermer bir sanatkar tarafından form kazanarak, heykel, yemek masası, tabure, vazo, mumluk veya şamdan olur. Aristoteles'in öze yüklemiş olduğu anlamlar, kendisinden sonraki felsefelerde de devam ettirilmiştir. Günümüzde de öz genellikle dört farklı anlamda kullanılmaktadır. Birinci olarak, varlığın aslını kuran şey ya da şeylerin temel özellikleridir. İkinci olarak, "bir şeyin ne olduğu, nasıl olduğu olgusu; bir şeyi o şey yapan, öyle oluşunu sağlayan şey; bir varlığın yapısını kuran şey"dir.

Üçüncü olarak, değişime neden olan ama kendisi değişmeyen, kalıcı olan, “gelip geçici olmayan, her zaman var olmakta olan varlık”tır. Dördüncü olarak ise “bir şeyin bireysel ve gerçek olan kendine özgü biçimi; kendine özgü belirtisi”dir (Akarsu, 1988, s. 143; Lalande, 2006, s. 304-305). Aristoteles’in ontolojisinde olduğu gibi bu tanımlarda da töz ile öz birbirlerinden tamamen ayrılmamışlardır, iç içe geçmişlerdir. Töz ile özün ontik yapılarından dolayı Aristoteles, her ikisini bazen aynı bazen de farklı anlamlarda kullanmıştır. O zaman töz, bir varlıkta değişmeden aynı kalan, onu o yapan temel ayırıcı niteliklerdir. Öz ise o varlığı varlık yapan içsel fonksiyonlarıdır. Yani öz, eşyanın içinde bulunan şeydir ve onu bizzat kendisi hâline sokar. Bu bağlamda “tözle özü yapı olarak bir ev ve evin odalarına, anlam olarak da bina ile binanın barınak olmasına benzetilebilir.” (Çevikbaş, 1988, s. 44). Buna göre öz, Ahmet’i Ahmet, Ayşe’yi Ayşe, atı at, ağacı ağaç yapan temel karakteristik özelliklerdir. Töz ile öz arasındaki en önemli farklardan biri tözün bireyselliği ya da biricikliği; özün ise birden çok varlığa, niceliksel olarak bir sınıfın tümüne ait olmasıdır. Örneğin Ahmet, Ayşe ve Ali’nin insan olması onların tözü iken, akıllı, düşünen ve konuşan olmaları da onların özüdür. Bu anlamda öz, bir varlığı neyse o yapan ya da öyle oluşunu sağlayan gereçlerin tümüdür. Bu nedenle öz, “empirik verilerle değişmeyen a priori temeldir.” (Ülken, 2014, s. 133).

Aristoteles’te özün dayanağı yalnızca metafizik değildir, aksine mantık, epistemoloji ve fiziktir. Onun sistemi mantık, epistemoloji ve fizikle iç içe geçmiş, adeta çelikle örülmüş olan ontik bir binadır. Bu binada metafizik, ontoloji, epistemoloji ve fizik mantıkla birbirlerine bağlanmıştır. Ontik binanın her düğüm noktasında mantık, yani töz, nicelik, nitelik, bağıntı, yer, zaman, durum, iyelik, etki ve edilgiden oluşan on kategori vardır. “İlinti, cins, hassa ve tarif daima bu kategoryalardan birinin içinde olacaktır, çünkü bu dört kavram tarafından teşkil edilen bütün önermeler ya özü, ya niteliği, ya niceliği, ya öbür kategoryalardan birini ifade ederler.” (Aristoteles, 2000a, s. 19). Aristoteles’te mutlak gerçeklik yalnızca tekil nesnedir. Tümel, Platon’un iddia ettiğinin aksine kendi başına var olmadığını tözsel bir şey değildir. Gerçek olan özdür. Ama öz, eşyanın dışında mevcut bir şey değildir. Çünkü dışta olan bir şey itici güçten yoksun olduğundan görüngülerin nedeni olamaz. Her şey kendi özünde taşıdığı unsurlara göre şekil alır. Bu durumda her oluş, kuvveden fiile geçiştir. Oluş hem bir şeyin başka bir şeye dönüşmesi hem de nitelikçe değişme, gelişme veya büyüme değil, bir şeyi ne ise o yapan şeyin maddi ve formel neden sayesinde meydana getirilmesidir. Örneğin heykelin tunçtan, evin taştan ve tahtadan yapılması gibi. Oluşu mümkün kılan maddi ve formel nedendir. “Olan her şey, bir şey vasıtasıyla ve bir şeyden hareketle bir şey olur.” (Aristoteles, 1996, 1032a 10; Friedell, 1999, s. 290-291; Ross, 2004, s. 164, 174). Aristoteles’e göre şeylerdeki olgusalılık ile akıldaki olgusalılık arasında herhangi bir fark yoktur. Her iki olgusalılık da aynı tözlerden beslenmektedir. Ama aynı sınıfın tüm bireyleri

Platon'da olduğu gibi aynı tözden pay almaz. Her türsel öz, sınıfın her bir bireyinde niceliksel ve niteliksel olarak ayrıdır. Bu farklılığın temel nedeni bireylerdeki özlere dir. Örneğin altını gümüşten veya bakırdan ayıran onun özüdür. Üstelik bu öz tüm altın parçacıklarında bulunmaktadır. Bu nedenle hiçbir nesnel evrensel yoktur. Zihinde yalnızca nesnel bir temel vardır (Copleston, 1997, s. 40). Aristoteles'in ontolojisiinde gerçek töz bireydir. Bir şeyi şu ya da bu türde bir töz yapan, şeydeki ana öge özür. Öz, eşyayı taşımış olduğu öğelerle kendisi yapar, onu biçimlendirir. Özsel nitelikler nesnenin özünü, yani nesnenin olmazsa olmaz niteliklerini oluşturur. Bir nesnenin özü, aynı zamanda aynı türden olan başka nesnelere de özür. Nesneden ayrı bir varoluş yoktur. Özlere yalnızca şeylerin değil, evrensel bilim olan metafiziğin de nesnelere dir. Doğada kalıcı olan tözdür. Doğada tözü temsil eden bireyler yok olmasına rağmen, özü temsil eden türler varlığını devam ettirir. Örneğin bireysel atlar yok olurken, atların doğası atların ardışıklığında aynı kalır. Bilim ve felsefe şu atı değil, atların doğasını incelemelidir. Doğanın kendisinde töz ile öz ayrımı yoktur. Böyle bir ayrım ya da formun veya özün varolandan ayrılığı zihinsel bir ayrımdır. Töz bir bakıma madde, bir bakıma form, bir bakıma da madde ve formdan oluşan bileşim ya da energeiadır (Aristoteles, 1996, 1043a 25).

Aristoteles'te bir şeyin ne olduğunu bilmek ya da tanımlamak, şeyin tözünden ve özünden söz etmektir. Madde ve form bir şeyin tözü iken, form ise tözü töz yapan tözün bizzat kendisinin özüdür. Öz, maddenin içinde olan şeydir ve onu bizzat kendisi hâline getirir. Bu açıdan öz, formdur. Form da öz olan nedendir (Aristoteles, 1996, 1013b 20). Madde, öz ile form kazanır. Ama form, şeyi tanımlamak için yeterli değildir. Bir şeyin nasıl bir şey olduğunu bilmek için maddenin de var olması gerekir. Form gerçekliğin yalnızca bir boyutudur, diğer boyutu ise maddedir. O zaman varlık bütünüyle tözdür. Varlık ile töz aynı şey olduğundan, öz bir şeyin tözünü ifade eden şeydir:

“Varlık, çeşitli anlamlara gelir: Bir anlamda o, bir şeyin olduğu şeyi veya tözü, bir başka anlamda bir niteliği veya bir niceliği veya bu tür diğer yüklemelerden birini ifade eder. Varlık bütün bu anlamlara gelmekle birlikte, asıl anlamında var olan bir şeyin, “bir şeyi o şey yapan şey”, yani onun tözünü ifade eden şey olduğu açıktır.” (Aristoteles, 1996, 1028a 10).

Aristoteles'e göre ilk ilkeleri, ilk nedenleri, ilk öğeleri bildiğimizde her bir nesneyi de biliriz. Bir şeyi bilmek ve kavramak, “bir şeyi o şey yapan şey”i, yani özlere ne olduğunu bilmek ve kavramaktır. Burada birinci olarak doğası daha açık, daha yalın, daha biliniyor olandan karmaşık olana doğru; ikinci olarak da tümelden tekile, bütünden parçaya doğru bir yol takip edilmelidir. Çünkü duyum açısından bütün daha biliniyor bir şeydir, kendini oluşturan tüm parçaları kapsar. Bundan dolayı kavramlardan adlara değil, adlardan kavramlara gidilmelidir. Örneğin çemberin tanımının onu oluşturan parçalarına bakılarak yapılması ya da çocukların ilkin

tüm kadın ve erkeklere anne ve baba demelerin karşın sonradan onları kendi anne ve babasından ayırarak, yalnızca kendi ebeveynlerine “anne” ve “baba” demeleri gibi (Aristoteles, 1997, 184a-184b). Bu örneklerde de görüldüğü gibi Aristoteles, epistemolojisi ontolojisiyle bağlantılıdır. O, bu bağlantıyı özler, dolayısıyla tümevarım üzerinden yapar. Tek tek insandan, attan, katırdan hareketle “Safrsız canlılar uzun yaşar.” genellemesine varmak gibi. Bu, sonradan tam tümevarım adını alacak olan ve mümkün olabildiği kadar tek tek nesnelere ya da durumları gözlemleyerek yapılan bir genellemedir. Ancak Aristoteles, gelecekle ilgili farklı olasılıkların yaşanabileceği öngörüsünden dolayı tümevarıma tündengelim kadar güvenmez. Tümevarım daha ikna edici ve daha açık olmasına karşın, tümevarım hem ilke olarak gelecekteki tek tek durumları kapsamadığından hem de uzun bir kıyas olmasına başlangıçtaki tezden uzaklaşabileceğinden onunla ilk tümel önermelere ulaşamaz (Aristoteles, 2000a, s. 23, 32, 160). Bu nedenle Aristoteles, temel önermelerin bilgisine duyumsama ile başlamayı tercih eder; ama bilgiyi empiristler gibi mutlak olarak duyumlara dayandırmaz. Çünkü tümel ile “şu”nun ya da “şu anda” olanın bilgisi elde edilemediği gibi duyumla da salt bilgi elde edilemez (Aristoteles, 2005, 87b). Bilginin elde edilmesinde aklın da geçerli bir yeri vardır. Ama akıl da duyular gibi tek başına yeterli değildir. Bu durumda tümel önermelerin bilgisi deneyimden bağımsız oluşamaz. O zaman matematiksel bilimlerde ve sanatta olduğu gibi her zihinsel öğretim ve öğrenim önceden bulunan bilgiyle, yani tümevarımla yapılan akıl yürütmeye elde edilmelidir. Çünkü tümevarım tikellerden yola çıkar, tümevarıma dayanmadan tümelleri görmek mümkün değildir. Tek tek bireyler “tümevarımdan bağımsız olarak bilinemezler, duyumdan bağımsız olarak da tümevarımla bilinemezler.” (Aristoteles, 2005, 71a, 81a).

Aristoteles'te hem öz hem de form bir eylemdir, hattâ mükemmel bir eylemdir. Öz, varlığın varlığa gelmesinden yok olmasına kadar o varlığa aittir. Bu süreçte varlığın varlığında herhangi bir artma ya da eksilme söz konusu değildir. Örneğin Ahmet ya da Ayşe öz veya form olarak az ya da çok insan olamaz, insan bir form olarak her zaman insandır (Bréhier, 2014, s. 179). Varlığın bütün durumlarında fiil meydana gelen nesnedir.

“Örneğin bina yapma fiili yapılan binada, dokuma fiili dokunan şeydedir. Geriye kalan şeylerde de durum budur ve genel olarak hareket, hareket ettirilededir. Buna karşılık fiilin dışında hiçbir eserin meydana gelmediği bütün durumlarda fiil, failin kendisinde bulunur. Böylece görme gören öznedir, bilim bilginde, hayat ruhtadır. Yine bundan dolayı mutluluk da ruhtadır; çünkü o belli bir hayat tarzıdır o hâlde tözün, formun, fiil olduğu açıktır.” (Aristoteles, 1996, 1050a 30-1050b).

Öz bir eylem olduğuna göre fiil töz bakımından kuvveden önce gelir. Bir fiil, ilk ezeli-ebedi Hareket Ettirici'ye (Tanrı) ulaşınca kadar her an zaman bakımından bir başka fiilden önce gelir (Aristoteles, 1996, 1050b 5).

III. Sonuç

Sonuç olarak Aristoteles, varlığın gerçekten ne olduğu sorusuna töz ve öz kavramlarından hareketle yeni bir boyut kazandırmış, hakikatin ancak metafiziğin ve ontolojinin doğrultusunda bilinebileceğini ileri sürmüştür. Aristoteles'in ontolojisinde bilgi ile varlık arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu ilişki, on kategoriden ilki olan töz üzerinden kurulur. Aristoteles'te töz, özden bağımsız değildir, her ikisi de iç içe geçmişlerdir; doğrudan veya dolaylı olarak birbirlerini anlamlandırmaktadırlar. Bu durum töz-öz ikiliği problemini ortaya çıkarmıştır. Aristoteles'te töz, bireysel somut varlık iken, öz ise bu varlığın özü, mahiyeti ya da onu ne ise o yapan şeydir. Aristoteles, töz ile varlığı ve gerçekliği, öz ile de bir sınıfın tümüne ait ortak özelliklerini kasteder. Yani Aristoteles, tözü, varlıkla, gerçeklikle aynı anlamda özü ise biçim ve mahiyet anlamlarında kullanmıştır. Aristoteles kendinden önceki felsefelerde tözün salt maddi veya salt tinsel anlamlarda kullanıldığını söyleyerek eleştirmiştir. Ona göre hem doğa filozoflarının hem de Platon'un aksine, madde formsuz, form da maddesiz olamaz. Gerçek töz, madde ve formdan bileşik, sonsuz bir birliktir. Fizik dünyada her şey form kazanmış bir maddedir. Tanrı hariç her varlığın bir maddesi ve formu vardır. Madde bilkuvvedir, form ise bilfiildir. Aristoteles'in ontolojisinde tözden sonra önem kazanan ikinci kavram özdür. Öz, nesnelerin taşıdığı kimi niteliklerin bir arada oluşturdukları ve bağlı oldukları nesneden ayrılmaz soyut, mantıki bir ilkedir. Aristoteles'in ontolojisinde töz ve öz ancak birlikte var olur. Töz form iken, öz de içeriktir. Töz (form) özsüz (içeriksiz), öz de formsuz olamaz. Bu bağımlılıkta öz temel, form ise ikincildir. Çünkü belirleyici olan özdür. Form öz tarafından meydana getirilmiştir. Örneğin ceviz ağacının form kazanmasıyla vestiyer, konsol, beşik, çalışma masası, yemek masası ve sandalye olması gibi. Bu nedenle Aristoteles'in ontolojisinde töz ile öz, dolayısıyla varlık ve öz kavramları birbirlerinden tamamen ayrılmış değildir. Böylece Aristoteles'in felsefesinde töz-öz ikiliği ontik ve epistemik bir ayırmadan ziyade zihinsel, mantıki bir ayırım olup, fizikten metafiziğe, ahlaktan politikaya kadar insan aklının, Tanrı dâhil tüm evrende var olan her şeyi yeniden bilme, anlama ve kavrama arzusunun giderilmesinin bir başlangıcıdır.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1988). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aristoteles (1996). *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aristoteles (1997). *Fizik*. Çev. Saffet Babür, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles (2000a). *Organon V: Topikler*. Çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: Hamlet Yayınları.
- Aristoteles (2000b). *Ruh Üzerine*. Çev. Zeki Özcan, İstanbul: Alfa Basın Yayın Dağıtım.
- Aristoteles (2005). *İkinci Çözümlemeler*. Çev. Ali Houshiary, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Aristoteles (2016). *Kategoriler*. Çev. Saffet Babür, Ankara: İmge Kitabevi.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 -Aristoteles-*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bréhier, É. (2014). *Histoire de la philosophie*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Cevizci, A. (2014). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Copleston, F. (1997). *Aristoteles*. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Çevikbaş, S. (1988). *Töz Sorununa Eleştirel Bir Bakış (Başlangıçtan Hume'a Kadar)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. Çev. Necati Aça, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kaçar, E. (2016). "Aristoteles Metafiziğinin Temel İlkeleri ile Aydınlanmada Hakiki Metafizik İddiası Olarak Kant Metafiziği", *Dört Öge*, Yıl: 5, Sayı: 10, s. 101-112.
- Kuçuradi, İ. (2009). "Aristoteles'in *Ousia'sı* ve Substans Kavramı". İ. Kuçuradi, *Çağın Olayları Arasında*. İçinde (s. 149-162), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Lalande, A. (2006). *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Özcan, M. (2011). *Aristoteles*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Platon (1988). *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüpoğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (1993). *Kratylos*. Çev. Teoman Aktürel. Platon, *Diyaloglar 1*. İçinde (s. 189-260), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon (2015). *Phaidon*. Çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.
- Ross, D. (2002). *Aristoteles*. Çev. Ahmet Arslan, İ. Oktay Anar, Özcan (Yalçın) Kavasoglu ve Zerrin Kurtoğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ülken, H. Z. (2014). *Varlık ve Oluş*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.